

ՏԱՆԹԵԱՆ ԽՈԿՈՒՄՆԵՐ
Գործ՝ Սուրեն Երեցեանի (1966)

Տ Ա Ն Թ Է Ի

ԾՆՆԴԵԱՆ 700ԱՄԵԱԿԸ

ՄՈՒՐԱՏ-ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄԷՁ

ՀԱՐԻՐԱՄԵԱԿ ՏԱՆԹԷԻ ԳՈՐԾԵՐՈՒ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

Մայիս 8, Կիրակի: Մուրատ-Ռաֆայելի վարժարանի թիեֆուլեան դահլիճը ծայրէ ծայր լեցուն է հայ եւ իտալացի հրաւիրեալներու հոծ բազմութեամբ: Ներկայ են կրօնական ու քաղաքական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ, մշակութի ու գեղարուեստի կաճառներու ներկայացուցիչներ, Մխիթարեան Հայրեր, իտալահայ գաղութի անդամներ՝ զանազան քաղաքներէ, նախկին աշակերտներ: Կը նախագահէ Վենետիկի նահանգապետը (Prefetto) Փրոֆ. Տէ Պերնարթ, որու շուրջ բազմած են Անդրիոյ, Ֆրանսայի եւ Լիբանանի հիւպատոսները: Վենետիկի Ծիր. Պատրիարքին կողմէ՝ Գերլ. Ճ. Սքարփա կը բերէ ողջոյն եւ օրհնութիւն:

Վենետիկի քաղաքապետը՝ ձրտ. Ֆաւարեթթոյ Ֆիսքա, հետեւեալ հեռագրով կը յայտնէր իր խանդավառ մասնակցութիւնը:

Sinceramente rammaricato non poter intervenire, causa precedenti impegni, formulo voti piena riuscita vostra celebrazione dantesca, che nobilmente onora illustri tradizioni Istituto Moorat-Raphael; saluto cordialmente, nell'occasione, corpo insegnanti, studenti, intervenuti tutti. — Ing. Favaretto Fisca, Sindaco di Venezia.

«Անկեղծօրէն ցաւելով չկարեմալուս մասնակցիլ, նախորդ յանգումաւորիւններու պատճառով, կը մաղքեմ լիովի յա-

ջողութիւն Տանթեական ձեր հանդէսին, որ ազնուօրէն կը պատուէ Մուրատ-Ռաֆայելեան հաստատութեան նշանաւոր անանդութիւնները. առիթովս՝ սրտագին կ'ողջունեմ ուսուցչական մարմինը, աշակերտութիւնը, բոլոր ներկաները»: Բոլոր հանդիսականները բուռն ու երկարատեւ ծափերով ողջունեցին այս ազնիւ հեռագիրը:

Հանդէսի բացումը կատարեց Վարժարանին Տեսուչ՝ Հ. Սերոբէ Վ. Աղբլեան, որ ամփոփ, յստակ ու հաճելի կերպով ուրուագրեց օրուան հանդէսին խոր նշանակութիւնը, իտալերէն լեզուով:

Բացման խօսք

«Alle solenni celebrazioni commemorative di Dante Alighieri, indette in Italia e in tutto il mondo, nel settimo centenario della sua nascita, la Congregazione dei PP. Armeni Mechitaristi di San Lazzaro e la Sede di questo Collegio hanno l'onore di unire il tributo di omaggio e di riconoscenza all'altissimo Poeta, rievocando insieme il primo centenario della traduzione armena della «Divina Commedia».

Per degnamente onorare tale fausta ricorrenza, per meglio esprimere tutta la nostra ammirazione, simpatia, venerazione ed amore verso Dante e verso la cultura italiana e l'Italia stessa, la

Direzione di questo Collegio ha organizzato questa manifestazione culturale ed artistica.

Ringraziamo vivamente tutti coloro che hanno prontamente aderito al nostro invito, e ci onorano oggi con la loro ambita presenza; ringrazia, insieme con noi, tutto il popolo armeno, che, tramite questi suoi umili figli, trae l'occasione propizia a tributare il doveroso e riverente omaggio alla gloriosa memoria dell'autore eccelso della «Divina Commedia», nell'ammirare l'altezza del suo ingegno, irradiato dagli splendori della verità divina.

Fin dall'anno 1836, anno di apertura del Collegio armeno a Venezia, la fulgida figura dell'Alighieri brilla come una stella in questo ambiente; i versi limpidi della «Divina Commedia» echeggiano in queste sale luminose; da allora gli spiriti dei bravi giovani armeni furono conquistati dalla bellezza e dalla profondità degli ideali danteschi, tanto da esserne i primi propagatori tra gli armeni.

Dei 18 traduttori armeni di Dante, ben quattro, infatti, sono ex-allievi del Collegio armeno Moorat-Raphael, tra i quali uno, Serapion Hekimian, primeggia in ordine cronologico (1866).

Che questa manifestazione sia anche in onore di tutti questi valenti amatori di Dante, così cari a noi tutti: essi, con le gemme preziose delle traduzioni armenie della «Divina Commedia», porgono una corona immortale al Poeta Immortale.

* * *

«Տանթէ Ալիկիերի յիշատակին նուիրումը հանդիսաւոր փոնակատարութիւններուն, որոնք տեղի ունեցան Իտալիոյ եւ համայն աշխարհի մէջ, իր ծննդեան 700 ամեակին առիթով, Ս. Ղազարու Մխիթարեան Հայրերու Միաբանութիւնն ու Վարժարանին Տեսչութիւնն ալ պատիւ

ունին զուգելու յարգանքի եւ զերազնահատանքի տուրքը հանդէպ մեծ Բանաստեղծին, ողելոջելով միաժամանակ առաջին հարիւրամեակը «Աստուածային կատակերգութեան» հայերէն թարգմանութեան:

Արժանաւորապէս տօնելու համար այս նուիրական յիշատակը, լաւագոյն կերպով արտայայտելու համար մեր սքանչելի, համակրանքը, յարգանքն ու սէրը հանդէպ Տանթէի, հանդէպ իտալական մշակոյթին, ու նոյն ինքն Իտալիոյ, Վարժարանին Տեսչութիւնը կազմակերպեց մշակութային ու զեղարուեստական ներկայ հանդէսը:

Շնորհակալ ենք բոլոր անոնց որ սիրաբար կերպով ընդառնեցին մեր հրաւերին եւ այսօր կը պատուեն մեզ՝ իրենց հաճելի ներկայութեամբ. շնորհակալ է, մեզի հետ, ամբողջ հայ ժողովուրդը, որ, իր այս խոնարհ դաւաններուն միջոցով, կ'օգտուի այս բարեպատեհ առիթէն, իր յարգալից ու նուիրական ցոյցը մատուցանելու «Աստուածային կատակերգութեան» զերազանք բանաստեղծի փառապանծ յիշատակին, սքանչանալով իր հանճարին բարձրութեան վրայ, որ աստուածային ճշմարտութիւններու շողջողուն ճաճանչներով կը փայլի:

1836 թուականէն ի վեր, այսինքն այն օրէն՝ որ բացուեցաւ Վենետիկի մէջ այս վարժարանը, Ալիկիերիի չքեղ տիպարը կը փայլի այս յարկին տակ, աստղի մը նման. «Աստուածային կատակերգութեան» պայծառ երգերը կ'արձագանգեն այս լուսաւոր սրահներուն մէջ. այն օրէն՝ հայ երիտասարդներու ողինքը յափըշտակուեցան տանթէական դադափարականներու զեղեցկութենէն ու խորութենէն, այնքան որ անոր առաջին ծաւալողները եղան Հայոց մէջ:

Արդարեւ, Տանթէի հայ 18 թարգմանիչներուն մէջէն չորսը՝ նախկին աշակերտներ են Մուրատ-Ռաֆայէլեանի, որոնցմէ մէկը, Սրապիոն Հէքիմեան, բոլորին մէջէն կը փայլէ ժամանակագրական առաջնութիւնը (1866):

Թող այս հանդէսը ըլլայ նաեւ ի պատիւ Տանթէի այս բոլոր սիրահարներուն, որոնք այնքան սիրելի են նաեւ մեզի. անոնք իրենց թարգմանութիւններու արժէքաւոր գոհարներով անմահ պսակ մը կը ձօնեն անմահ Բանաստեղծին:

Տանթէ եւ Հայերը

Այնուհետեւ, Վարժարանին Տեսչը բեմ հրաւիրեց օրուան գլխաւոր բանախօսը, Հ. Ներսէս Վրդ. Տէր-Ներսէսեան, որ իտալերէն լեզուով՝ հետաքրքրական եւ հիւթեղ ուսումնասիրութիւն մը ներկայացուց, մեծ գնահատանքի արժանաւորով մասնաւորապէս իտալական մշակոյթի անձերու կողմէ:

Մեծարգոյ բանախօսը ներկայացուց նախ հայ միտքին յարումը դէպի յունական մշակոյթ եւ դէպի Արեւմուտք, Մեծն Տիգրանի օրերէն ու մանաւանդ քրիստոնէութեան յայտնումէն ետք՝ հայ երկրին մէջ: Ան ցոյց տուաւ թէ թարգմանչական հարուստ գրականութիւն մը մաս կը կազմէ մեր մշակոյթին, շատ հին ժամանակներից ի վեր, ու բազմաթիւ գլուխ գործոցներ շողջողուն փայլով կը ներկայանան մեր գրականութեան մէջ, հայեցի զգեստներով: Ոսկեգարէն մինչեւ միջին դար ու Մխիթարեան վերածնունդ, եւ անկէ ետք մինչեւ 1930 թուականները, արդարեւ հսկայ աշխատանք թափուած է այդ ուղղութեամբ, որով մեր լեզուն յատուկ ճկունութիւն եւ կակղութիւն ստացած է դասական ու արդի հրաշակերտներ սքանչելիօրէն թարգմանելու արուեստին մէջ, տալով միաժամանակ թարգմանիչ մեծ վարպետներ, որոնք համաշխարհի գրական երկնակամարին վրայ փայլուն աստղեր են, ինչպէս Փոփ, Մոնթի, Լըքոնթ և Լիլ:

Յարգելի բանախօսը տրամաբանօրէն եզրակացուց թէ Տանթէն չէր կրնար բացակայիլ այսպիսի հարստութիւններով ճոխացած գրականութեան մը մէջ: Եւ անցաւ թուարկելու եւ համադրելու հարիւրամեայ այն աշխատանքը որ թափուած է Տանթէն հայացնելու նպատակով:

Եւ անաւանուններ, ոմանք բոլորովին նոր եւ առաջին անգամ ներկայացուած, Տանթէագիտական հայ աշխատութիւններու մէջ իսկ անյիշատակ մնացած: Տանթէի առաջին թարգմանիչ յայտնուեցաւ Հ. Եղուարդ Հիւրմիւզ (1866), Սրապիոն Հէքիմեանի հետ: Ապա Հ. Գարեգին Զարբհանյանի անունը արձագանգեց իրրեւ Տանթէի առաջին աշխարհարար թարգմանիչ (1874): Ու տակաւին անուններ Հ. Բառնարաս Եսայեանի, Հ. Աթանազիւնէս Երեմեանի:

Յատկապէս շեշտուեցաւ ու թուարկուաներով բացատրուեցաւ Բազմավէպի դերը՝ Տանթէն Հայերու մէջ ծանօթացնելու գործին ի նպաստ:

Բանախօսութեան ընթացքին յանկարծ հայերէն արտասանեց Հ. Ա. Բաղրատունիի թարգմանութեան ինը տողերը, տալով անոնց ներկուռ արժէքը եւ վերլուծելով անոնց թաքուն գաղտնիքները:

Մեծարգոյ Հայրը մասնաւորապէս ծանրացաւ, սակայն, Հ. Արսէն Ղազիկեանի, Հ. Աթանաս Տիրոյեանի եւ Արբուն Տայեանի թարգմանութիւններուն շուրջ, եւ բաղդատական ակնարկներով՝ յայտնուց իւրաքանչիւրին ներքին արժէքները:

Համադրական պատկերի մը մէջ ձուլելով Տանթէի հարիւրաւոր թարգմանութիւններու շարքը, մեծարգոյ բանախօսը հաղորդեց թէ հայ թարգմանութիւնները առաջին տեղը կը զբաւեն, ժամանակագրական կարգով, արեւելցի բոլոր ժողովուրդներու թարգմանութեանց շարքին մէջ, թէ՛ իրր մասնական եւ թէ՛ իրր ամբողջական թարգմանութիւն: Եւրոպական բազմաթիւ թարգմանութիւններ ալ կան, ըսաւ, որ կրնան նախանձիլ հայերէնի դիրքին վրայ:

Վերջին մասին մէջ, յարգելի բանախօսը ծանրացաւ մանաւանդ Արբուն Տայեանի մասին, եւ իտալացի մշակոյթի հեղինակութիւններուն ծանօթացուց այն հսկայ աշխատանքը, զոր Երեւանի մէջ կատարած է Մուրատ-Ռաֆայէլեանի այս նախկին աշակերտը, հայրենակից Հ. Արսէն Ղազիկեանի, մեր անմահունակ Պար-

տիզակէն: Վերլուծեց ամբողջ երեսնամեայ աշխատանքը այս համեստ վաստակաւորին ու պարծանքով նշեց թէ այս տարի, Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիայի կողմէ ծրագրուած «Արուեստի կոթողներ» զրական թարգմանութիւններու նոր շարքին առաջին հատորը պիտի կազմէ Արբուն Տայեանի այս վերամշակեալ թարգմանութիւնը, մէկ կողքի մէջ ամփոփելով ամբողջ «Աստուածային կատակերգութիւն»ը, ոտանաւոր յանդաւոր թարգմանութիւն, պատկերազարդ ու ծանօթագրուած:

Այս առիթով, յարգելի բանախօսը բոլոր ներկաներուն հաղորդեց Երեւանեան հայ թարգմանիչին սիրոյ ողջոյնները, որոնք իսկոյն արձագանգ գտան հանգիսականներու սրտերուն մէջ՝ բուն ծափերով:

Հուսկ, Տանթէական տեսիլի մը մէջ ուղեց նշմարել շարքը մեր 18 թարգմանիչ վաստակաւորներուն (12 Մխիթարեան Հայրեր, 4 նախկին աշակերտներ Մուրատ Ռաֆայէլեանի, 2 այլ ազգայիններ), որոնք խորհրդաւոր ստուերներու մէջէն յանկարծ կը յայտնուէին՝ յաւերժական փառերդն հիւսելու մեծագոյն բանաստեղծին:

Տանթէական արձագանգ

Բանախօսութենէն ետք, բեմ բարձրացան ութը պատանիներ, Մուրատ-Ռաֆայէլեանի աշակերտներէն եւ միաժամանակ ութը լեզուներով, մեծ խորհրդաւորութեամբ արտասանեցին Դոնիքի դրան համբաւաւոր արձանագրութիւնը: Ինը տող. իւրաքանչիւր տողը նախ հնչեց առանձին՝ տարբեր լեզուներով, եւ իւրաքանչիւրին արձագանգեցին մնացած եօթը լեզուները՝ խորհրդաւոր ու մեղմածային: Ազգերու եւ ժողովուրդներու ձայնն էր՝ որ կը զարնուէր այդ երեւակայեալ ժայռին ու կ'արձագանգէր... Տանթէի հանձարին մէկ փոքրիկ բեմագրութիւնը, որ շատ տպաւորիչ էր ու նորութիւն՝ իր ձեւով, բոլոր ներկաներուն համար. համայն՝ մէկ վայրկեան տեսողութեամբ:

Յաջորդաբար արտասանուեցան նաեւ իտալերէն, ֆրանսերէն եւ անգլիերէն լեզուներով հատուածներ՝ Տանթէի Աստուածային կատակերգութենէն:

Չարեկեան տեսիլ

Օրուան երկրորդ բանախօսն էր Փրոֆ. Օր. Լ. Միլտոնեան, որ նոյնպէս իտալերէն լեզուով ներկայացուց շատ հետաքրքրական ուսումնասիրութիւն մը, վերահանելով Տանթէական ներշնչումներ Եզիլէ Չարեկեի գործերուն մէջ, մասնաւորապէս կեդրոնանալով «Տանթէական առասպել» եւ «Մահուան տեսիլ» քերթուածներուն շուրջ: Ծանրանալով յատկապէս այս երկրորդ քերթուածին վրայ, վերլուծական խորհրդածութիւններով, միաժամանակ թարգմանաբար տալով զեղեցիկ հատուածներ, վերահանեց Չարեկեան զազափարարանութիւն մը, եւ զայն դէմ առ դէմ դրաւ Տանթէականին:

Արեւելեան ձայներ

Արտասանութիւններու երկրորդ բաժինը վերադասուած էր արեւելեան լեզուներուն:

Գրաբար, արեւմտահայերէն ու արեւելահայերէն արտասանութիւնները բուն ծափեր խլեցին. բաղմամբ իտալացիներ ուշի ուշով կը հետեւէին տող առ տող, վայելել ուղելով բնագրին ներդաշնակութիւնն ու սքանչելի յօրինումը՝ մեր թարգմանութիւններուն մէջէն:

Գրաբար արտասանութեան պահուն, Աստուածամօր ուղղուած այդ աղօթքը (Արքայութիւն, ԼԳ.) մասնաւոր ներդաշնակութիւն մը կը զգենուր Կոնստյի նււագներով, որոնք քաղցրօրէն կը տարածուէին դահլիճին մէջ, յուզում եւ հոգեպարար վերացումի պահ մը ստեղծելով ներկաներուն սրտին ու մտքին մէջ:

Արտասանութիւններու շարքին, պարտինք յիշատակել Արբուն Տայեանի նորագոյն թարգմանութեամբ ներկայացուած կտորը, Աստուածային կատակերգութեան յառաջարանը, այնքան ներդաշնակօրէն

վերամշակուած՝ վաստակաւոր թարգմանիչին կողմէ:

Յաջորդեցին յունարէն, արաբերէն ու պարսկերէն թարգմանութիւններէ հատուածներու արտասանութիւններ: Արաբերէնը, այս առիթով թարգմանուած Ս. Ղազարու միաբաններէն՝ Հ. Արսէն Վրդ. Ազաթեանի կողմէ, խլեց երկար ծափեր:

Հ. Արսէն Ղազարեանի թարգմանութեամբ ներկայացուած արտասանութիւն մը փակեց այս շարքը:

Հանդէսի այս բաժինին իրենց օժանդակութիւնը կ'ընծայէին Մուրատ-Ռաֆայէլեան վարժարանի սաներուն հետ՝ նաեւ Ս. Ղազարու վանքի աշակերտները:

Տանթէի լեզուով

Յաջորդաբար, վարժարանի Տեւոթէօր մասնաւոր հրաւերին վրայ, բեմ բարձրացաւ բանաստեղծ Արամայիս Սրապեան, որ հանդէսին կը բերէր իր մասնակցութիւնը՝ իրը նախագահ իտալահայ Մշակութային Միութեան: Սիրելի բանաստեղծը կարդաց այս առիթով գրած իր մէկ քերթուածը, Տանթէին նուիրուած, Տանթէի լեզուով:

Քերթուածը հրատարակուած է «Բաղմայէպ»-ի 1965ի Տանթէական բացառիկին մէջ (թիւ 11-12, էջ 298), հանդիպակաց էջին վրայ զնելով նոյնին հայերէն թարգմանութիւնը:

Երգ ու նուագ

Յայտադրի զեղարուեստական մասը վերադասուած էր Վենետիկի Պենետեթթոյ Մարչելլոյ երաժշտանոցի փայլուն աշակերտներէն Հորսին, որոնք նոյնպէս սիրալոյստար իրենց մասնակցութիւնը բերին այս հանդէսին, իրենց լաւագոյնը նւիրելով Տանթէի: Սովորաւոր Լուիզա Մուլիանի, մեծօրոքիւրանոյ Քարմէն Սթարա, թեւոր Պենիամինոյ Փրիոր եւ պարիթոն Տիգրան Ժամկոչեան (այս վերջինը արդէն իսկ չըջանաւարտ) բեմ եկան Յաջորդաբար, Տանթէական ներշնչումներու աղղեցութեամբ յօրինուած երգեր ներկայացնելով հանրութեան, ամէնուն

պարզեւելով հաճելի ողբերգութիւն եւ օժուն ներդաշնակութիւն, արժանանալով բուն ու անվերջ ծափերու: Տոնիճեթթի, Ծանտոնայի, Փուչչինի եւ Քասթելնովոյ թեւեւքոյ. ահա իրենց յայտադրին դըլխաւոր անունները:

Յուցահանդէսներ

Այս առիթով, վարժարանի դահլիճին մերձակայ սենեակներուն մէջ սարքուած էր փոքրիկ ցուցահանդէս մըն ալ՝ Տանթէի հայերէն թարգմանութիւններուն, 1866էն սկսեալ. սեղաններուն շուրջ զետեղուած էին բաղմամբ հրատարակութիւններ եւ նոյնիսկ ձեռագիր թարգմանութիւններ ներկայացնող տետրակներ:

Մերձակայ ուրիշ սրահի մը մէջ կը ներկայացուէին Տանթէական տեսիլներու 12 նկարներ, զորոնք՝ սիրելացի եւ ներկայիս վարժարանաբնակ Սուրէն Երէցեան երկտասարդ նկարիչին, որ ներշնչուած Աստուածային կատակերգութեան անդենական խորհուրդներէն եւ անկող խորութեանէն, ապագայի փայլուն խոստումներով՝ կու գար պահ մը թաթխել իր վրձինը Տանթէական երեւակայութեան զոյններուն մէջ:

Շնորհաւորութեան ու հիացումի անկեղծ արտայայտութիւններով հիւրերը բաժնուեցան վարժարանի յարկէն, ապրելով իսկապէս հայկական օր մը:

Նոյն օրերուն, իտալական ձայնասփիւռը եւ տեղական մամուլը լայն բաժին ու արձագանգ տուին մշակութային այս նորօրինակ հանդիսակատարութեան:

Ներկաներէն շատեր կ'ըսէին նոյնիսկ թէ ամբողջ Իտալիոյ մէջ այսքան նորօրինակ ու զանազանալ փայլով էջ փառաւորուած մեծ Փլորենտացի վարպետը. մասնաւորապէս տպաւորուած էին ութը լեզուներով ներկայացուած արտասանութիւններէն, ու շնորհակալութիւն կը յայտնէին Մխիթարեան Հայրերուն՝ իրենց պարզեւած այս մեծ վայելքին համար: